

L'Aubert: una explotació agropecuària de l'alta edat mitjana a la Vall d'en Bas (segles VI-X)

Cristian Folch Iglesias, Jordi Gibert Rebull, Ramon Martí Castelló¹

Situació geogràfica i antecedents de la recerca

Actualment, el topònim *l'Aubert* –també *l'Albert*– es conserva en una masia tradicional situada en un vessant a l'est del riu Fluvià, al sector més meridional de la Vall d'en Bas, a tocar de l'antic camí ral que comunicava l'àrea de la Garrotxa amb la ciutat de Vic per les marrades del Grau i que l'any 1117 ja s'esmenta amb el nom de *camí d'Osona* (Busquets [et al.], 2010; Puigvert, 1996, p. 23). Les primeres notícies documentals conservades sobre

aquest mas són del segle XIII, quan sabem de l'existència d'Arnau Albert, que posseïa el domini útil del mas, i de Guillema, la seva esposa, que l'any 1259 van comprar al *miles* Arnau de Bas els censos que aquest percebia del lloc.² Al segle XIV, el mas era domini directe dels Alemany de Bellpuig, que rebien censos dels seus habitants. Entre aquests habitants hi havia Pere Albert i Bartomeu Albert (Pagès, 1987, p. 191-194), els quals van ampliar els seus drets i les seves possessions a l'entorn del mas, fet pel qual van adquirir altres edificis i explotacions com el mas Ciurana.

-
1. Grup de Recerca OCORDE (2017 SGR 805). Departament de Ciències de l'Antiguitat i de l'Edat Mitjana de la Universitat Autònoma de Barcelona, edifici B, Campus de la UAB, 08193 Bellaterra (Barcelona), jgibertr@hotmail.com, folch72@hotmail.com, ramon.marti@uab.cat. Aquesta excavació s'ha desenvolupat en el marc de projectes successius de recerca, actualment "Génesis de la nobleza medieval: fortificaciones y poderes territoriales en el nordeste peninsular durante los siglos VIII-XI" (HAR2015-63661-P; MINECO-FEDER). Les campanyes d'excavació s'han finançat amb ajuts del Servei d'Arqueologia i de l'Agència de Gestió d'Ajuts Universitaris i de Recerca de la Generalitat de Catalunya. Així mateix, han rebut aportacions tant dels mateixos projectes ministerials com de l'Ajuntament de la Vall d'en Bas, al qual agraïm la seva implicació en el projecte. Finalment, també volem agrair molt especialment a la família Feixes, propietària del mas i dels terrenys on hi ha el jaciment, que ens hagin atorgat tantes facilitats.
  2. Informació facilitada pel senyor Gaspar Guardiola, que ha estudiat la documentació relativa al mas de l'Aubert, entre d'altres, i a qui agraïm que hagi compartit per iniciativa pròpia els resultats de les seves recerques. Aquest investigador situa aquí la residència del llinatge militar cognomenat Bas, tant pel que s'extreu de la documentació com per algunes característiques constructives del mas que l'equiparen a una estada o força, en què en algun moment s'hauria establert una nissaga de pagesos.

La localització del jaciment de l'Aubert va tenir lloc en el context d'un programa de prospeccions arqueològiques desenvolupat als termes municipals de la Vall d'en Bas, les Preses i Riudaura, el qual s'inclouia en el marc d'un projecte genèric de recerca arqueològica més ampli (Alcalde, Saña, i Tornero, 2005). Així doncs, a part d'alguns jaciments de l'època prehistòrica, aquest projecte de prospeccions també va permetre identificar jaciments d'altres períodes cronològics, entre els quals hi ha el de l'Aubert, localitzat en una feixa allargada en sentit est-oest (coordenades UTM: 455501/4660684, a 505 m s. n. m.). La feixa està situada vers un centenar de metres al sud-est del mas actual, tot just al pas dels prats del fons de la vall als boscos dels vessants. Aquesta feixa queda definida al sector sud per un retall efectuat en una època indeterminada entre l'abandonament de l'assentament altmedieval i l'època moderna, que va provocar un desnivell variable d'entre 1 m i 2 m entre la superfície d'aquesta feixa i la cota on comença el prat situat immediatament per sota. Aquest retall, amb conseqüències pel que fa a la conservació del jaciment, va facilitar-ne, de fet, la localització, perquè van aparèixer material i estructures arqueològiques al seu tall.

Desenvolupament de l'excavació

Els treballs d'excavació executats han permès caracteritzar, per sota d'algunes restes més recents, un assentament rural de l'època altmedieval (figura 1), per al qual es proposen tres fases d'ocupació, amb construccions i estructures diferenciades i un material arqueològic ric i divers. En conjunt, s'ha obert i s'ha excavat de manera completa, pel que fa als sectors arqueològicament fèrtils, una superfície de 1.200 m² a la feixa que ocupa la majoria del jaciment (sectors 1, 2, 3 i 4). D'altra banda, s'han obert 10 sondejos al voltant del jaciment, per tal de delimitar-lo amb precisió i veure si s'hi podien documentar noves restes arqueològiques, amb l'esperança –finalment infructuosa– de poder localitzar la necròpolis associada a l'establiment. No obstant això, dos d'aquests sondejos han ofert resultats positius. Així, al sondeig 4, a llevant de l'assentament medieval, s'han localitzat uns pocs fragments ceràmics de l'època prehistòrica, mentre que al sondeig 8, situat a l'extrem del prat adjacent a la feixa pel sud, es va iniciar l'excavació d'uns 100 m² més, en què s'identificaven diverses estructures i materials altmedievals. Aquests nivells, però, no s'han exhaurit en espera d'una futura represa dels treballs.

Figura 1. Planta general de l'assentament altmedieval.

Les estructures de la baixa edat mitjana i de les èpoques moderna i contemporània

Per sobre de l'assentament altmedieval s'han identificat un seguit d'estructures i estrats cronològicament posteriors. Així, per sota de l'estrat superficial es va documentar un segon nivell que cobria el jaciment altmedieval i que cal associar a un mur de pedres lligades amb fang molt arrasat i d'interpretació difícil, atesa la seva situació isolada. La cronologia d'aquesta estructura ve donada per l'aparició d'una moneda de mitjans del segle XVII i diversos fragments de ceràmica vidrada. Una segona estructura d'aquest moment correspon a un forn de planta circular, que està excavat en el tall i que afecta l'estratigrafia antiga del jaciment, amb intensos signes de rubefacció, perquè aquest punt ha estat sotmès a temperatures elevades. Així mateix, aquest forn, que caldria relacionar amb el mas actual de l'Aubert, s'ha vist afectat pel mateix procés erosiu que incideix sobre tot el tall meridional, fet que va implicar la pèrdua d'una bona part de l'estructura. També s'ha excavat un potent retall al sector 3, corresponent als segles XV i XVI, que hauria rebaixat en aquest punt bona part de l'estratigrafia prèvia. Condicionat amb dos esglaons a la part baixa i definit per dos murs paral·lels de pedres lligades amb fang que actuen com a marges, es tracta de les restes d'un camí que travessaria el jaciment de manera perpendicular a la feixa.³

Atribuïdes als segles XIII i XIV i localitzades al nord-est de l'assentament altmedieval (sector 4), amb el qual tampoc no presenten cap

relació de contemporaneïtat, s'han excavat dues filades de blocs d'uns 20 m de llargada, orientades en sentit est-oest, que cal identificar amb les restes d'antigues feixes de conreu relacionades amb les activitats d'explotació del mas de l'Aubert durant la baixa edat mitjana.⁴ Just per sota d'aquestes feixes s'han documentat les restes d'un camí empedrat que encara es va usar en l'època contemporània que uneix el mas de l'Aubert amb el mas del Carbonell, situat al sud-est del primer.⁵ El seu traçat travessa tot el jaciment en sentit est-oest per l'extrem septentrional, i s'enclota progressivament fins al punt que ha servit, un cop en desús, com a escorrentia d'aigües del vessant que van a parar a una bassa que hi ha al sud del mas actual de l'Aubert, fet que ha contribuït a protegir parcialment els nivells arqueològics de l'erosió.

L'assentament altmedieval

Fase I (segles VI-VII)

Les estructures que formen aquesta fase es localitzen, principalment, sobre la feixa principal. En el sector 2 s'ha excavat l'accés a l'assentament, situat a l'extrem de ponent i protegit parcialment per un clos fet de fusta, del qual s'han pogut documentar 16 forats de pal. D'aquest mateix moment també s'ha excavat un espai d'habitatge format per un àmbit (A-5) que presenta una forma rectangular i que està bastit amb diversos murs molt malmesos de pedres lligades amb fang, parcialment desapareguts i que devien disposar

3. S'han datat carbons localitzats al nivell d'abandonament d'aquest espai: UBAR-1199: edat radiocarbònica convencional 375±30 BP; Cal AD a 1 s (68,3%): 1452-1516 (51,6%), 1596-1618 (16,7%); Cal AD a 2 s (95,4%): 1445-1526 (58,4%), 1555-1632 (37%).

4. S'ha efectuat una datació sobre carbons provinents d'un estrat que s'ha associat a una de les filades i que s'ha documentat durant l'execució d'un petit sondeig: UBAR-1200: edat radiocarbònica convencional: 700±30 BP; Cal AD a 1 s (68,3%): 1270-1297 (63,6%), 1373-1377 (4,7%); Cal AD a 2 s (95,4%): 1260-1311 (76%), 1359-1387 (19,4%).

5. La natura i la cronologia d'aquesta estructura es confirmen per les diverses ferradures localitzades i per la presència de dues pessetes del dictador Franco, dels anys 1944 i 1953.

d'una coberta feta amb materials peribles. Al centre d'aquest àmbit s'ha localitzat un fogar, de planta més o menys ovalada, format a partir d'una cubeta farcida amb pedres, terra rubefactada i carbons, que han ofert una datació molt precisa de primera meitat del segle VII.⁶ A banda d'aquest àmbit i en relació amb altres construccions, només s'han documentat les restes d'un mur molt arrasat que es localitza al sud-est d'aquell, bastit amb blocs lligats amb fang i que podria correspondre a un altre àmbit pràcticament desaparegut. A banda d'aquests espais d'habitatge, també s'ha documentat una zona d'emmagatzematge (sector 3), on s'han excavat un total de quatre sitges –totes de perfil acampanat i fons pla o irregular– amb unes mesures genèriques d'entre 50 cm i 60 cm de diàmetre de boca i entre 80 cm i 90 cm de fondària, a més de quatre forats on encabir diversos *dolia*.⁷

El material arqueològic d'aquesta fase està integrat, de manera absolutament majoritària, per ceràmica representada per olles amb el llavi bisellat, triangular, arrodonit i engruixit o amb un lleuger encaix per a tapadora, amb el perfil en S, el cos carenat o globular i el fons pla, amb cuites reductores i òxidoreductores. En una proporció substancialment més petita, hi trobem bols i cassoles, algunes amb nanses de mamelló, unes formes a les quals cal afegir i destacar la presència de grans contenidors tipus *dolium* i d'alguns fragments informes d'àmfora i de terra sigil·lada.⁸ Pel que fa a la decoració de la ceràmica comuna, si bé és força escassa, presenta variacions: al voltant de les peces hi ha dues o més línies incises horitzontals paral·leles i alguns fragments amb una decoració d'estries sobre el coll i l'espatlla de la peça. En relació amb els

paral·lels, es poden esmentar els contextos ceràmics d'entre els segles V i VII documentats als jaciments veïns de Vilauba (Castanyer i Tremoleda, 1999, p. 261-276), la carretera i el nucli de Sant Martí d'Empúries (Llinàs, 1997; Aquilué [dir.], 1999, p. 389-422) o la Ciutadella de Roses (Puig, 1998), uns repertoris en què la ceràmica comuna apareix juntament, encara, amb produccions importades (TSAD, DSP, àmfora). A banda de la ceràmica, també cal destacar la troballa d'algunes vores i de diversos fragments informes de vidre de color groc, concretament escudelles de la forma Foy 21, ben datades entre els segles VI i VII (Coll, 2011). Les restes de fauna corresponen majoritàriament a ovicaprins, tot i que també es documenten bòvids, suïds, gallinàcies i èquids. Finalment, cal destacar la troballa d'alguns fragments de molins manuals rotatoris de basalt, d'un *pondus* decorat amb creus i cercles i d'un ganivet, entre el material de ferro.

Fase II (segles VII-VIII)

Les estructures d'aquesta fase se situen en part sobre l'assentament anterior, al qual amortitzen, de manera que formen un nou establiment tancat parcialment per l'oest i pel sud mitjançant un mur perimetral de pedres lligades amb fang. D'aquest clos n'hem localitzat un tram de 7 m de llargada que se situa sobre l'extrem occidental del jaciment i que gairebé ressegueix l'espai que ocupava la tanca de fusta de l'assentament anterior. La resta del traçat que tancaria l'assentament pel sud devia desaparèixer quan es va realitzar el gran retall de l'època baixmedieval o moderna, de manera que tan sols el podem restituir aproximativament.

6. Beta-320789: edat radiocarbònica convencional 1420±30 BP; Cal AD 600-660 (2 s, 95 %); Cal AD 610-650 (1 s, 68 %).

7. S'ha datat un fragment de fauna procedent d'un dels nivells que amortitza una de les sitges (E-7): Beta-289562: edat radiocarbònica convencional 1550±40 BP; Cal AD 420-600 (2 s, 95 %); Cal AD 430-560 (1 s, 68 %).

8. Prop dels forats de pal de l'accés, i per sota del mur de pedra de la fase posterior, es va localitzar un fragment de sigil·lada *lucente*, una importació gàl·lica que, si bé no massa abundant, es localitza al nord-est de Catalunya especialment durant el segle IV i fins a mitjan segle V, quan comença a ser desplaçada per les produccions sudgàl·liques estampades (AICART, LLINÀS, SAGRERA, 1991).

A l'interior de l'espai definit per aquest mur perimetral es localitza un edifici central que correspon a l'espai d'habitatge d'aquesta fase, de planta rectangular –11 m de llargada per 2,5 m d'amplada–, el qual està dividit en dos àmbits successius (A-1 i A-3) comunicats entre ells. Aquests àmbits estan construïts a partir de diversos murs bastits amb blocs, poc treballats per les cares vistes i lligats amb fang, que devien formar un sòcol sobre el qual es devien aixecar les parets fetes amb terra, mentre que les cobertes devien ser de materials peribles, fonamentalment brancatge i fang. En l'àmbit 1 (figura 2), que ocupa una posició central en l'edifici, s'ha documentat una llar de foc de forma més o menys circular d'uns 60 cm de diàmetre, construïda a partir d'una cubeta excavada al terreny natural i en nivells previs, que té un seguit de pedres a l'interior i nombroses restes de cendres i carbons.⁹ L'estudi antracològic del contingut mostra un ús majoritari de roure i boix com a combustible,

així com una presència més minoritària de faig i prunàcies. A tocar d'aquesta estructura, s'han localitzat dos forats amb diverses pedres planes a l'interior que, possiblement, devien ajudar a faltar els pals que sostenien la coberta o alguna altra estructura, com ara un altell. Estructuralment, aquest edifici es devia sostenir gràcies a la construcció d'una mena de talús, a la part externa meridional, fet amb grans blocs lligats amb fang destinats a subjectar la terrassa artificial sobre la qual es van bastir les edificacions d'aquesta fase, de manera que alhora serveixen de base al mur que delimita pel sud els àmbits descrits.

Immediatament i a l'oest de l'edifici principal s'ha excavat un altre àmbit (A-4), en aquest cas més petit que els anteriors, de 2 × 2 m. Està format per dos murs de pedres poc treballades per les cares vistes i lligades amb fang, que formen un sòcol sobre el qual es devien aixecar les parets de terra i la coberta perible. La presència aquí d'algunes vores

Figura 2. Àmbit 1 (segles VII-VIII).

9. S'han datat carbons que provenen d'aquest fogar: Beta-277762: edat radiocarbònica convencional 1280±40 BP; Cal AD 660-810 (2 s, 95%); Cal AD 670-770 (1 s, 68%).

de grans tenalles tipus *dolium* indica que, probablement, es devia usar com a magatzem. No obstant això, la zona principal d'emmagatzematge coincidiria amb la que es va detectar en la fase anterior, que tindria continuïtat amb l'excavació i l'ús de noves sitges, 12 en total. Es tracta de dipòsits (figura 3) molt similars morfològicament als de la fase anterior –totes de perfil acampanat i fons pla o irregular–, amb unes mesures genèriques d'entre 50 cm i 60 cm de diàmetre de boca i entre 80 cm i 90 cm de fondària.

Com és habitual, les restes ceràmiques constitueixen el material exhumat majoritari, amb un repertori formal més simple que el

de la fase anterior, integrat per olles de cuita reductora i òxidoreductora, principalment. Amb el perfil en S, carenat o globular, aquestes olles presenten el fons pla i poden tenir el llavi bisellat o arrodonit, tot i que hi ha algun cas bífid o amb un lleuger encaix per a tapadora. En paral·lel, continuen apareixent de manera puntual restes de grans contenidors similars als *dolia*, tot i que aquí són més petits que els de la fase anterior. Pel que fa a la decoració, es limita a la presència de dues o més línies incises horitzontals paral·leles al voltant de les peces, si bé cal destacar la localització d'alguns fragments ceràmics informes pintats amb bandes negres d'òxid de manganès

Figura 3. Sitja 11 (segles VII-VIII) (1).

aplicades sobre la superfície.¹⁰ Alguns casos propers de jaciments amb contextos ceràmics similars i cronologies situades entre els segles VII i VIII són el *Castellum Fractum* de Sant Julià de Ramis (Burch [et al.], 2006), la fortificació de Puig Rom a Roses (Nolla i Casas, 1997) o el Serradar de Sant Pere Pescador (Fuertes i Montalbán, 2007).

En relació amb altres tipus de materials, també s'han localitzat alguns fragments de vidre, com ara un peu de color blau de la forma Foy 27, que hem recuperat en un context de formació posterior. Igualment, les restes de fauna són nombroses i en aquesta fase hi ha representats ovicaprins, bòvids, suïds, cèrvids i èquids. També cal afegir alguns fragments de molins manuals rotatoris de basalt, un braçalet de bronze i, entre el material de ferro, diversos ganivets.

Fase III (segles IX-X)

Al sud i el sud-oest de l'assentament de la fase anterior (sector 2) es documenta la creació d'un altre establiment format per tot un conjunt d'estructures, excavades en bona mesura en els nivells previs. Un primer fons de cabana (C-1) s'identifica a partir d'un gran retall de forma més o menys ovalada de 6,10 m de llargada, tot i que l'amplada no es pot avaluar perquè es va destruir parcialment quan es va eixamplar el prat inferior en un moment posterior al seu abandonament, fet que n'ha malmès ben bé la meitat meridional. En aquest espai cal destacar la troballa de nombrosos fragments de *torchis*, és a dir, aplicacions de terra crua sobre enramades vegetals que deixen unes empremtes característiques i que s'utilitzen tant per co-

brir com per construir envans interiors dels habitatges (Azkarate i Quirós, 2001; Azkarate i Solaun, 2012).

Un segon fons de cabana (C-2), que correspon, de ben segur, a l'espai principal de l'habitatge durant aquesta fase, està a l'oest del C-1 i es presenta com un gran retall de forma més o menys ovalada de 10 m de llargada. També va quedar afectat a la part meridional per l'ampliació del prat inferior. A prop del tancament oriental hi ha les restes d'un mur de pedres lligades amb fang, que se situa a l'exterior i que es pot interpretar com un sòcol que devia suportar un alçat de terra i una coberta perible. Com que només s'ha conservat en aquest punt, no podem precisar si aquesta construcció delimitava tot el retall del fons de la cabana o si es tracta d'un suport en aquest indret precís. A l'interior de la cabana s'han localitzat cinc forats de pal, quatre dels quals estan alineats a la part central, que devien servir per fixar els pals que sostenien la coberta. Quatre encaixos més de poca profunditat, de forma circular o semicircular que ressegueixen el perímetre interior de la cabana corresponen, possiblement, a les empremtes deixades per mobiliari de fusta.¹¹ Localitzat a prop de l'extrem oriental de la cabana, en un darrer forat excavat al sòl, s'hi havia dipositat una olla gairebé completa que contenia les restes d'un petit gallinaci, sobre les quals s'ha practicat una datació radiocarbònica.¹² El fogar de la cabana estava al sector est de l'espai i es mostrava com una taca d'argila aproximadament circular i intensament rubefactada, que fa més o menys 1 m de diàmetre. No gaire lluny, s'han pogut documentar les restes d'una solera rubefactada, potser corresponent a un forn, tot i que el mal estat de l'estructura, molt afectada pel tall del prat,

10. En altres jaciments de Catalunya d'aquesta mateixa cronologia (segles VII-VIII) també s'han localitzat alguns fragments de ceràmica pintada amb negre o amb ocre (Roig, 2007, p. 564; Roig, 2011b, p. 211). Tot i que no és gaire habitual la seva presència en l'entorn de la futura Catalunya Vella, es tracta d'un material força comú en contextos andalusins d'entre els segles VIII i IX (Gutiérrez, 2011; Casal [et al.], 2005).

11. S'ha pogut excavar un cas de fons de cabana amb aquests encaixos interiors, en aquest cas de l'època visigoda, a la població de Castellar del Vallès, al jaciment de la Plaça Major (Roig, 2009).

12. Beta-289563: edat radiocarbònica convencional 1130±40 BP; Cal AD 780-1000 (2 s, 95%); Cal AD 880-980 (1 s, 68%).

no permet fer-ne més precisions. Finalment, al sector meridional d'aquesta cabana es documenten dues sitges molt afectades pel tall ulterior que es va produir en tot aquest sector i que les va escapar en bona part. Amb una fondària conservada d'entre 45 cm i 50 cm, sabem que presentaven un perfil globular i que el seu diàmetre màxim era d'entre 80 cm i 90 cm.

En aquesta mateixa fase, alguns indicis apunten vers la possible existència d'un tercer fons de cabana (C-3), que se situaria a llevant de C-1 i que pràcticament hauria desaparegut a causa del tantes vegades esmentat rebaix que es va produir a la banda sud del jaciment. Aquí, bàsicament, s'han documentat un tram de mur de pedres lligades amb fang i les restes molt malmeses d'un possible fogar que es pot localitzar sobre l'extrem occidental d'aquest possible fons de cabana.¹³

Al nord-oest d'aquest grup de cabanes i a tocar de l'accés als assentaments de les fases anteriors es localitzen les restes d'un mur de planta curvilínia d'interpretació difícil, bastit amb pedres de grans dimensions lligades amb fang que podria formar part d'un àmbit o tancat (A-6), tot i que també es podria tractar d'un marge destinat a contenir les terres del vessant per protegir de l'erosió l'accés a l'establiment. En qualsevol cas, aquest mur estava molt afectat a la meitat nord pel retall del camí que hem esmentat més amunt, convertit posteriorment en escorrentia d'aigües.

Finalment, més enllà de les dues excavades a l'interior del C-2, cal situar en aquesta fase la construcció i l'ús de diverses sitges, un total de sis, que es localitzen al mateix sector que les que pertanyen a les fases 1 i 2. S'adverteix, però, un canvi en la tipologia dels dipòsits, ara de perfil globular i fons còncav o irregular, amb unes mesures genèriques d'entre 50 cm i 60 cm de diàmetre de boca i entre 1 m i 1,20 m de fondària.

Pel que fa al registre ceràmic, destaquen les olles amb el llavi arrodonit (figura 4), alguns exemples engruixits, amb el perfil en S o globular i el fons pla, en cuita reductora i òxidoreductora, unes peces que, en general, presenten

Figura 4. Olla de ceràmica (segle X).

parets més gruixudes que les dels contextos anteriors. Cal destacar l'aparició d'una olla i d'algunes sitges espatulades, acompanyades per alguns fragments ben cuits, reduïts a l'interior i oxidats a l'exterior, i d'altres tipus sandvitx. Pel que fa a la decoració, sembla que aquesta es limita a algun cas amb presència de dues o més línies incises horitzontals paral·leles o en forma de dents de serra que se situen al voltant de les peces. Aquestes ceràmiques presenten semblances amb contextos prou coneguts d'entre els segles IX i X documentats, per exemple, als jaciments gironins i empordanesos de Perala-

13. S'han datat carbons que provenen d'aquest foc: Beta-236250: edat radiocarbònica convencional 1170±60 BP; Cal AD 690-1000 (2 s, 95%); Cal AD 780-900/920-960 (1 s, 68%).

da (Llinàs [et al.], 1999, p. 120-122), d'Ullastret (Codina [et al.], 2006), de la ciutat de Girona (Nolla [et al.], 2008, p. 207-224) i de Sant Martí d'Empúries (Aquilué [dir.], 1999, p. 433-441).

Finalment, entre la fauna recuperada destaquen de nou els ovicaprins, els bòvids i els suïds. S'han recuperat també un fragment de molí manual rotatori de granit i un ganivet de ferro (figura 5). També destaca la presència de dues monedes en un dels nivells de circulació exteriors relacionats amb la cabana C-2: es tracta d'una peça de l'època imperial molt desgastada i d'un òbol d'argent (figura 6) que es pot atribuir al segle x (Sanahuja, 2006; Crusafont, 2008).

Figura 5. Ganivet de ferro (segles IX-X).

El cas de l'Aubert en el marc del poblament de l'alta edat mitjana al nord-est de Catalunya

Atès que predominen en el seu context històric, l'estudi dels assentaments rurals dedicats a la producció és, a dia d'avui, un dels camps més rellevants de la recerca sobre l'alta edat mitjana. Fins fa relativament poc temps imperava una gran desconexió pel que fa a la caracterització física, econòmica i social d'aquests establiments, una problemàtica que feliçment ha aconseguit progressos notables durant els darrers anys. I això malgrat la dificultat que implica excavar uns assentaments formats per estructures febles i construïts en bona part amb materials peribles, en què ha calgut afinar la metodologia d'excavació, jun-

Figura 6. Moneda de plata (segle X) (1).

tament amb el recurs continu de les datacions absolutes, per tal de precisar les cronologies, així com la realització d'anàlitiues arqueomètriques i bioarqueològiques per aprofundir-ne el coneixement (Vigil-Escalera, 2007; Quirós [ed.], 2009 i 2012; Morín, López i Martínez [ed.], 2010; Peytremann, 2012; Folch, Gibert i Martí, 2015; Roig, 2009).

El projecte d'excavació arqueològica del jaciment de l'Aubert ha volgut fer la seva pròpia aportació en aquest nou escenari, en tant que les diverses campanyes realitzades han permès documentar un assentament rural dedicat a la producció agropecuària i que presenta tres fases d'ocupació entre les èpoques visigoda i comtal. Les dues primeres fases cal situar-les entre els segles VI i VIII, quan es documenten dos petits assentaments successius que inclouen diversos espais d'habitatge i un camp de sitges associat que funciona, segons sembla, de manera continuada.

La fundació de l'Aubert se situa en el marc dels canvis que afecten de ple les característiques del poblament rural de l'època baiximperial i en relació amb l'abandonament de les *villae* romanes, que en l'àmbit geogràfic del nord-est de Catalunya sembla que es va produir entre mitjan segle V i, com a molt tard, principis del segle VI (Canal [et al.], 2007; Folch, Gibert i Martí, 2015). A partir d'aquí, els nous tipus d'explotacions rurals presenten uns assentaments de formes ben diferents a les precedents i unes dimensions en general més reduïdes, que correspondrien a les *villae*, *loca*, *villulae*, *domus* i *casae* que esmenta la poca documentació de l'època visigoda. Tant si es localitzen a tocar dels antics edificis romans com si ocupen emplaçaments nous, ara, ha-

bitualment, són assentaments de factura més senzilla, bastits amb estructures peribles o amb murs de pedres lligades amb fang, que poden tenir necròpolis associades i tot un seguit d'estructures destinades a la producció agropecuària.

Els avenços assolits fins ara pel que fa al reconeixement arqueològic d'aquest nou model de poblament permeten copsar una certa heterogeneïtat i una àmplia diversitat de casos que dificulta l'anàlisi o l'establiment de categories analítiques. Per la nostra part, hem avançat propostes pel tal de caracteritzar les transformacions que progressivament assoleixen aquests nous establiments, considerant que són els preàmbuls del sistema dominical d'explotació del territori, una problemàtica que sembla que reflecteix el cas específic de l'Aubert (Folch, Gibert i Martí, 2015). Així, de manera genèrica i des d'un principi, pensem que cal distingir entre uns assentaments que presenten un nombre més gran d'estructures, entre les quals hi ha els sitjars extensos i els espais destinats al premsatge *-torcularia-*, on s'acostuma a detectar la presència de premses de biga, i uns establiments més petits i menys complexos pel que fa a les estructures detectades, com seria el nostre cas.

Associats, previsiblement, al que les fonts coetànies anomenen *villae*, *loca* o potser també *domus*, els primers casos no presenten indicis que hagin estat la residència de la classe propietària, contràriament al que succeïa a l'època precedent, quan les *villae* baiximperials contenien elements que hom podia vincular a la presència de la família del *dominus*, com ara estances amb mosaics, *balnea* o mausoleus. Els habitants d'aquests nous establiments eren, per tant, pagesos que residien i treballaven a la mateixa explotació, unes comunitats reduïdes que poden presentar, no obstant això, diferències socials internes ben palpables, atesa la

presència de població esclava en diversos casos que es concentren a les comarques catalanes del litoral i el prelitoral, com s'ha proposat recentment (Roig i Coll, 2011a). Pel que fa a les comarques gironines, un bon exemple excavat d'establiment principal seria el jaciment de Vilauba, en què, a tocar de l'antiga vil·la romana amortitzada al segle v, es construeix un altre assentament format per un edifici dividit en diversos àmbits, una cabana i una premsa de dimensions considerables, que els seus analistes daten durant els segles vi i vii (Castanyer [et al.], 2015).

Contemporanis d'aquests assentaments més complexos, l'arqueologia també detecta l'existència d'establiments de dimensions més modestes i una estructura més simple, fonamentalment una o dues cases o cabanes i un grup reduït de sitges que hi està associat. Si probablement s'identifiquen amb el que els textos anomenen *villula*, *casa* o d'altra manera, aquests casos bé podrien correspondre a tinences situades a l'interior dels límits de les explotacions principals, tipus *villa*. Així ens ho fan creure alguns factors com la simplicitat relativa o l'absència d'estructures de premsatge d'entitat que deixin empremta en el registre arqueològic. Un bon exemple d'aquestes explotacions més simples són les fases 1 i 2 de l'Aubert durant els segles vi i viii, que ofereixen una seqüència d'habitatges, aparentment unifamiliars, associats a unes poques sitges i a una producció ramadera considerable.¹⁴

A banda de l'absència de producció vinícola, però, a l'Aubert també trobem a faltar l'àrea de necròpolis de l'establiment, tot i que l'hem cercada. Sovint definides per la historiografia com a necròpolis aïllades, en relació amb el fet que no s'associen a cap espai d'habitatge ni a cap edifici cultural, els conjunts de tombes aparentment descontextualitzades són un altre testimoni habitual del poblament altmedieval

---

14. Sorprenentment, en l'àmbit de Catalunya, i pel que fa al principi de l'edat mitjana, els casos ben coneguts arqueològicament d'explotacions complexes són més nombrosos que no pas els que mostren el tipus d'establiment més senzill. Més enllà de l'Aubert, també ens ofereix un altre cas d'explotació simple el jaciment del Pla del Serrador, a les Franqueses del Vallès, on un fons de cabana s'associa a un petit camp de sitges (Muñoz, 2007).

des d'un principi. En el nostre àmbit d'estudi es coneixen pocs exemples excavats en extensió i no es disposa de gaire datacions radio-carbòniques, unes carències que han provocat una certa confusió que actualment va camí de resoldre's. Així, durant gran part de l'alta edat mitjana, els assentaments rurals devien disposar de necròpolis pròpies, moltes vegades situades a pocs metres dels espais de residència, com succeeix al jaciment del Serradar (Sant Pere Pescador), tot i que en altres casos cal creure que diversos establiments compartien un mateix cementiri, com correspondria a l'exemple extens de les Goges (Sant Julià de Ramis) (Fuertes i Montalbán, 2007; Agustí i Mataró, 1999). Pròpies o compartides per diversos col·lectius, aquestes necròpolis conviuran durant segles amb els cementiris associats als edificis de culte, que progressivament s'implementen i que respondrien a diverses iniciatives de les elits regionals o locals. Les datacions radiocarbòniques conegudes ens presenten un marge cronològic molt ampli per aquest fet, que cal situar entre els segles VI i X, atès que fins al segle XI no totes les comunitats rurals es devien enterrar al voltant de les esglésies (Folch i Gibert, 2016).

Així mateix, caldria contextualitzar el desenvolupament d'aquestes primeres fases de l'Aubert en el marc polític del nord-est català, on les *civitates* de *Gerunda* i *Emporiae* esdevenen seus episcopals des de dates primerenques (Amich, 2006), i en època visigoda es constitueixen en centres dels *territoria* respectius, de manera que engloben altres circumscripcions més petites que disposen de centres de segon ordre al capdavant (Folch, 2012, p. 73-76). Tanmateix, altres nuclis com Peralada o Besalú semblen que es constitueixen també en aquell moment en centres dels seus districtes, si bé en aquests casos les informacions són més pre-

càries. No obstant això, ambdós llocs consten precoçment a la documentació de l'època carolíngia com a centres territorials, en relació amb el *territorium Petralatense* i el *territorium Bisuldunense* –documentats per primer cop als anys 835 i 817, respectivament (Sobrequés, Riera i Rovira, 2003, doc. 7 i 15). Cada cop més perceptibles, recentment també s'identifiquen restes arqueològiques de l'època visigoda en aquests llocs, de poca entitat a Peralada i més extenses a Besalú. Aquestes evidències permeten defensar una certa vitalitat d'aquests nuclis com a centres territorials durant els primers segles medievals (Joly, 2010; Sagraera, 2006a i 2006b). Finalment, devia ser amb la conquesta franca quan aquí s'acaba imposant la noció de *comitatus* sobre la del vell *territorium*, com en el cas del *comitatus Bisuldunense*, documentat per primer cop l'any 871 (Abadal, 1926-1952, p. 176-178). En aquell període, però, també destaca el paper organitzatiu que fins aquí haurien jugat les valls com a circumscripcions intermèdies i com a referents geogràfics, que estan ben presents a la documentació primerenca.¹⁵

Al seu torn, aquell model més complex de poblament i d'explotació rural de l'època visigoda es devia modificar sensiblement en un moment difícil de precisar, probablement més com a resposta a un procés de llarg recorregut que no pas a l'efecte d'un fet puntual, de manera que es tendeix a la generalització dels establiments més simples o unifamiliars. En qualsevol cas, cal situar aquesta ruptura entre les transformacions socials i econòmiques que deriven dels canvis polítics viscuts durant el segle VIII, quan aquí es van succeir les conquestes islàmica i carolíngia (Folch, 2012, p. 89-131). De fet, i d'acord amb la historiografia, devia ser a l'època carolíngia quan es devia instaurar el règim dominical, tot i que l'aplicació del bino-mi que distingeix reserves i tinences es con-

---

15. A la Garrotxa, es documenten, més enllà del *valle Basso* (Vall d'en Bas), el *valle Miliaris* (Mieres), el *valle Sancta Pace* (Santa Pau), el *valle Biana* (Vall de Bianya), el *valle Albet* o de Beget, el *valle Agogia* (Vall d'Aguja) i el *vallem Bichilibim*, a prop de l'anterior (Sobrequés, Riera i Rovira, 2003, doc. 88 [894], 68 [889], 453 [979], 330 [959] i 375 [966]; Abadal, 1926-1952, p. 176-178).

sidera molt restringida i limitada només als grans dominis. En qualsevol cas, és a partir del segle IX que, gràcies a la documentació, es constata que les vil·les i els vilars són les entitats que caracteritzen el poblament rural dels nous comtats francs, uns establiments que són omnipresents a les primeres referències besalunques i, de retruc, també a les de la Vall d'en Bas, on no es comencem a trobar amb certa profusió fins als darrers anys d'aquell segle (Folch i Gibert, 2009).

Si bé és evident que conjuminar fonts textuals i arqueològiques planteja limitacions i problemes, la documentació primerenca si més no reporta les demarcacions on se situen propietats i persones, adscrites d'una manera o altra a la classe dominant, com succeeix a la Vall d'en Bas. Així, l'any 871, un precepte del rei Carles el Calb confirmava a l'abat Ricimir de Sant Aniol d'Aguja i de Sant Llorenç del Mont les seves possessions, entre les quals hi havia el lloc d'Olot que se situa a Bas, amb l'antiga església dedicada a Santa Maria (Abadal, 1926-1952, p. 176-178). Poc després, l'any 898 era el rei Carles el Simple qui concedia a un particular de nom Teodosi la vil·la de Sant Esteve de la Vall d'en Bas (*villam quae dicitur Sancti Stephani*) i la vall de Joanetes, amb les diverses vil·les i vilars, entre altres possessions fiscals que hom enumera als comtats de Besalú, Rosselló i Narbona (Abadal, 1926-1952, p. 368-370). Aquesta concessió a un probable aristòcrata septimà afecta aproximadament la meitat meridional de la Vall d'en Bas, atès que se situa entre els confins dels comtats de Girona i Osona i el castell i la vall del Gurn (*castrum Gorni*), que quedaria exclosa.¹⁶ En global, per tant, la Vall d'en Bas tenia diverses vil·les en aquell moment, com Sant Esteve, Joa-

netes, les Preses i Balbs, a més dels llocs d'Olot i la Pinya o diversos vilars, documentats més d'hora que tard.¹⁷

Aquí també es constata que els vilars (*villares*) podien pertànyer a personatges de prestigi, tot i que en aquests establiments habitualment només hi devia residir població pagesa. Tot i que no es documenta explícitament, l'Aubert mateix podria ser el nucli d'un d'aquests vilars, potser vinculat a un personatge concret, atesa l'onomàstica franca que delata el topònim (*Adalbertus*>*Albert*>*Aubert*; Bolòs i Moran, 1994, p. 78-79).

En qualsevol cas, la fase 3 de l'Aubert (segles IX-X) bé que reporta una explotació dels primers temps carolingis, amb un assentament format per diverses cabanes i un camp de sitges. Com a paral·lel, en el nostre àmbit d'estudi també cal esmentar el jaciment de la casa de la reina Sibil·la, localitzat uns centenars de metres al nord del nucli urbà de la vila de Fortià i on s'ha excavat un petit assentament rural format per un fons de cabana de planta ovalada i 16 sitges que daten entre els segles IX i X a partir del material ceràmic localitzat (Rosillo, 2012; Rosillo i García, 2016).

De fet, la primera menció que trobem d'un vilar a la Vall d'en Bas es remunta a l'any 894, quan en relació amb el lloc de Sant Esteve s'esmenta el *villare Terrucio*, un topònim que avui preserva el mas Terrús, situat a poc més de mig quilòmetre al nord de l'Aubert (Sobrequés, Riera i Rovira, 2003, doc. 88). Aquí, la senyora Iquiló va vendre al seu fill Sendred l'alou hereditari d'aquest vilar amb el consentiment d'Isimbard, que podria ser el seu espòs. El vilar tenia un ampli domini, comprès entre els límits del comtat de Girona, les fonts del riu Fluvià, la parròquia osonenca de Sant Andreu de la

16. "et in valle Basse villam quae dicitur Sancti Stephani cum valle Ionathes, cum villis et villaribus quae ibidem sunt (...) et affrontat ipsa vallis de parte orientis in serra quae dividit inter Girundense et Bisuldunense, de meridie affrontat in fines de comitatu Ausonensi usque ad collum Jonathes, de parte circi in castrum Gorni, de itsis vero partibus sicut aqua vergit et pergit usque ad Villarem Veterem, pergitque per Arenas usque ad Pausata Tepidi et pergit usque ad Paratella et inde vadit ad monte Meridiano et usque ad serram Elceriolas et usque ad fines Pinetae" (Abadal, 1926-1952, p. 368-370).

17. És el cas de la vil·la de les Preses, que integrava els vilars *Corbo* i *Novo* entre altres llocs de poblament (Sobrequés, Riera, Rovira, 2003, docs. 200 [926] i 342 [961]).

Vola (*parrochia Nativale*) i la serra. Tot i que són un xic imprecisos, aquests límits afecten tot el sector meridional de la vall i, per tant, també incorporen l'establiment de l'Aubert, entre altres dependències o explotacions subsidiàries que s'intueixen a la descripció.¹⁸ Atesa la seva antiguitat i el fet que és l'únic jaciment de l'època carolíngia que es coneix a la capçalera del Fluvià, considerem molt probable que el jaciment de l'Aubert correspongui a una casa d'aquell vilar Terrús, una circumstància que potser cal relacionar amb la presència de moneda d'argent d'aquella època.

L'Aubert representa, per tant, un cas que ens permet integrar la dimensió arqueològica d'un lloc d'hàbitat pagès en el seu marc referencial, si més no durant el període carolingi, quan els vilars comprenien diverses explotacions i eren sotmesos al terme jurisdiccional de les vil·les. No obstant això, els textos referits dels anys 894 i 898 no deixen de plantejar contradiccions, atès que en tots dos casos s'atorgava la plena propietat o alou d'uns espais que se solapen. Molt probablement, aquí es contraposen la propietat eminent de la terra i l'assignació fiscal de certs recursos, com els que en aquell moment podia argumentar una vil·la dotada d'església. En mans de diferents senyors, però, val a dir que la propietat del vilar Terrús deriva als arxius de la casa vescomtal de Cabrera, així com la de Sant Esteve s'assigna al monestir de Sant Pere de Rodes.

En qualsevol cas, durant els segles IX i X la situació es mostra molt dinàmica i s'adverteixen transformacions d'envergadura, amb la fundació sistemàtica d'esglésies als assentaments més importants –*villae* principalment–, algunes de les quals ens han arribat en la forma original de temples preromànics. Aquest fenò-

men constitueix clarament un fet diferencial respecte dels períodes anteriors, alhora que permet caracteritzar aquestes vil·les carolíngies com a centres de poder, relacionades com estan amb les aristocràcies o amb les elits locals, laiques i eclesiàstiques. Quant a l'àmbit arqueològic, hi ha exemples d'antigues *villae* excavades, com les de Montfullà, a Bescanó (Nolla [et al.], 2003), o Vilasacra (Moix, 2010) que presenten seqüències d'ocupació des de l'època romana i visigoda, i mostren l'edificació d'esglésies preromàniques durant els segles IX i X, acompanyades de les necròpolis de tombes antropomorfs corresponents.¹⁹

Posteriorment, durant els segles XI i XII, a molts altres llocs es van construir esglésies, que es van convertir en parròquies en el marc genèric del procés de feudalització. En aquests llocs, l'arqueologia documenta noves esglésies de tipus romànic i diversos espais d'habitatge, que en alguns casos corresponen a assentaments ben organitzats en carrers o potser envoltats d'una muralla, on sembla que es concentri la població. Dos exemples d'aquestes noves vil·les excavades en el nostre àmbit d'estudi corresponen a Santa Creu de Rodes (Mataró, Ollich i Puig, 2018) i la Ciutadella de Roses (Puig, 2012).

És en aquest moment quan, finalment, es comença a testimoniar el concepte del mas –*mansus*–, referit a una petita explotació rural molt similar morfològicament als establiments successius que l'Aubert representa. Com en l'exemple excavat de Can Castell a Vidreres (Frigola i Roncero, 2010), habitualment es tracta d'edificis bastits amb sòcols de pedra i coberts amb materials peribles, de planta quadrada o rectangular, dividits en àmbits que presenten funcionalitats diverses, en què a

18. "Et afrontat ipse alaudes vel ipsos villares de parte orientis in ipsa summa serra qui dividit inter Ierundense vel Bisuldunense, et de meridie afrontat ubi Fluvianus exurgit, et sic perrexit usque ad ipsa pausada, et de occiduo afrontat in ipsa parrochia Nativale vel ubi ipsos campos que traxit Angela et maurus Arnaldus de ermo, et sic perrexit in summa serra sicut aqua vergit" (Sobrequés, Riera i Rovira, 2003, doc. 88).

19. Cal esmentar en aquest punt que l'any 1889, durant les obres destinades a suprimir el cementiri que hi havia a tocar de l'església parroquial de Sant Esteve d'en Bas, va aparèixer un conjunt de tombes antropomorfs excavades a la roca (Vigué, 1990, p. 409).

tocar es localitzen espais d'emmagatzematge amb sitges.

Si comparem ambdós extrems del període, no sembla que hagi canviat res durant més de 500 anys, sinó que és la nova superestructura social i econòmica que culmina quan s'abandona la vella explotació de l'Aubert.

Conclusions

Un ensenyament principal del cas de l'Aubert és que els temps medievals comencen ben d'hora, tan ràpidament com s'ensorren les vil·les romanes. D'altra banda, malgrat la seva monotonia aparent, el jaciment de l'Aubert també il·lustra abastament l'èxit d'aquesta solució incipient, gens improvisada, que detalla les continuïtats i les petites transformacions que assoleix una explotació rural com aquesta durant la segona meitat del primer mil·lenni, quan gairebé no es disposa de referents similars.

Així, quan s'inicia el segle VI, l'Aubert ja ens ofereix l'exemple d'un assentament reduït que difícilment podria acollir més d'un grup familiar, ja que està format per alguns àmbits i un espai d'emmagatzematge en sitges, un conjunt que ben bé perdura fins al segle VIII, tot i que se'n van renovar les dependències. Més enllà, l'establiment carolingi tampoc difereix gaire dels seus precedents, malgrat que es desplacessin les cabanes o es refés el sitjar. Al capdavall, sobre el mateix jaciment hi ha tres fases distintes, i cal convenir que l'explotació que s'hi reproduïx s'assembla molt a la que podria oferir un mas de plena edat mitjana, tot i que l'Aubert és molt anterior a les primeres notícies de masos als textos.

Malauradament, no s'han preservat completes les diverses estructures ni tampoc hem pogut localitzar la necròpolis d'aquesta petita comunitat, fets que dificulten conèixer la composició del grup i deixen múltiples qüestions sense resposta. De fet, desconeixem si les diverses fases detectades devien implicar canvis al grup resident, ni sabem del cert si som al davant d'una família extensa o d'una simple família nuclear, o si es devia reflectir el trànsit entre una fórmula i l'altra. Difícilment

es pot saber, tampoc si els primers habitants de l'Aubert eren d'origen lliure o esclau, unes condicions que en aquell moment equiparen les fórmules jurídiques del colonat, atès que els pagesos s'adscriuen a la terra. Devien poder ser lliures, al capdavall, quan els darrers ocupants van abandonar l'emplaçament en el decurs del segle X.

Si més no, sembla clar que, durant tota la seva vigència, l'explotació de l'Aubert devia ser una tinença i no una propietat dels seus habitants, assignada a uns pagesos que d'una manera o una altra depenien d'un senyor llunyà. Bé que ho prova la documentació de finals del segle IX, quan l'establiment és propietat hereditària d'un grup aristocràtic i, possiblement, forma part del vilar Terrús.

Casa, villula, villare o *mansus* són conceptes històrics que progressivament li escauen a l'Aubert, tot i que la seva dimensió material pràcticament no va canviar durant segles. És molt probable que l'èxit radiqui en la seva especificitat productiva, dedicada principalment a la cria de bestiar, tot i que també s'hi practiqués l'agricultura. Tenint en compte que és la porta principal entre els districtes de Besalú i d'Osona, les condicions que oferia la capçalera del riu Fluvià devien ser òptimes per a la ramaderia extensiva des d'un principi, i tot sembla indicar que l'Aubert en va ser l'explotació precursora. Però 500 anys més tard, les circumstàncies devien canviar sensiblement i moltes altres explotacions es devien afegir a la zona, de manera que es van multiplicar i es van diversificar els rèdits dels senyors, quan els castells i les esglésies s'erigeixen en centres de poder que en aquella època regulaven la sostracció d'excedents i els serveis dels pagesos, sota la fórmula dels masos d'ascendència carolíngia.

Certament, el sistema dominical que es va concebre als palaus imperials del nord d'Europa mai no es va aplicar de manera sistemàtica als districtes perifèrics i, en la seva reduïda dimensió, així es va observar també en aquest minúscul extrem de la Marca Hispànica i del comtat de Besalú. Malgrat tot, el jaciment de l'Aubert prova l'existència de tinençes des de temps molt reculats, quan es van instal·lar so-

lucions perdurables que van aconseguir pal·liar la ruïna de l'economia romana. Durant la seva vigència, però, també es van produir canvis polítics i socials remarcables, aquells que al capdavall van provocar l'extinció de l'establiment, just quan es va iniciar l'època feudal.

Bibliografia

- ABADAL, Ramon de. *Catalunya Carolíngia*. Vol. II: *Els diplomes carolingis a Catalunya*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1926-1952.
- AGUSTÍ, Bibiana; MATARÓ, Montserrat. "Les Goges. Un cementiri entre els segles VII i IX (Sant Julià de Ramis, Girona)". A: *Catalunya a l'època carolíngia: Art i cultura abans del romànic*. Barcelona: Museu Nacional d'Art de Catalunya, 1999, p. 111-113.
- AICART, Francesc; LLINÀS, Joan; SAGRERA, Jordi. "Primera aproximació a la difusió de la Terra Sigillata Lucente al nord-est de Catalunya". *Cypsela: Revista de Prehistòria i Protohistòria* [Girona: Museu d'Arqueologia de Catalunya], núm. 9 (1991), p. 197-207.
- ALCALDE, Gabriel; SAÑA, Maria; TORNERO, Carles. *Prospecció arqueològica a la Vall d'en Bas, les Preses i Riudaura (la Garrotxa)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació, Direcció General del Patrimoni Cultural, Servei de Suport Tècnic i Inventari, Biblioteca del Patrimoni Cultural, 2005.
- AMICH, Narcís M. *Les terres del nord-est de Catalunya a les fonts escrites d'època tardantiga (segles IV-VII): Les seus episcopals de Girona i Empúries i el culte a Sant Feliu de Girona a l'antiguitat tardana*. Girona: Institut d'Estudis Gironins, 2006.
- ANTOLIN, F.; MENSUA, C.; PIQUÉ, R. *Informe de la flotació, la tria i la determinació de les restes arqueobotàniques del jaciment de l'Aubert (Vall d'en Bas, la Garrotxa)*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona, 2009.
- AQUILUÉ, Xavier (dir.). *Intervencions arqueològiques a Sant Martí d'Empúries (1994-96). De l'assentament precolonial a l'Empúries actual*. Barcelona: Museu d'Arqueologia de Catalunya, 1999. (Monografies Emporitanes; 9).
- AZKARATE, Agustín; QUIRÓS, Juan Antonio. "Arquitectura doméstica altomedieval en la Península Ibèrica. Reflexiones a partir de las excavaciones de la catedral de Santa Maria de Vitoria-Gasteiz". *Archeologia Medievale* [Florència: All'Insegna del Giglio], núm. 28 (2001), p. 25-60.
- AZKARATE, Agustín; SOLAUN, José Luis. "Tipologías domésticas y técnicas constructivas en la primitiva Gasteiz (País Vasco) durante los siglos VIII al XII d.C.". *Arqueología de la Arquitectura* [Madrid: Editorial Consejo Superior de Investigaciones Científicas; Leioa: Universidad del País Vasco / Euskal Herriko Inubertsitatea], núm. 9 (2012), p. 103-128.
- BOLÒS, Jordi; MORAN, Josep. *Repertori d'antropònims catalans (RAC)*. Vol. I. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1994. (Repertoris de la Secció Filològica; 2).
- BURCH, Josep M. [et al.]. *El Castellum: Excavacions Arqueològiques a la muntanya de Sant Julià de Ramis*. Vol. 2. Sant Julià de Ramis: Ajuntament de Sant Julià de Ramis, 2006.
- BUSQUETS, Francesc [et al.]. *Travessant el Collsacabra: El camí ral de Vic a Olot i les Marrades del Grau: Història, arqueologia, patrimoni*. Olot: Ajuntament d'Olot, 2010.
- CANAL, Josep [et al.]. "La crisi de les villae i de la noblesa de la Tarraconensis en el canvi del segle V al VI. Fonts textuais i evidències arqueològiques". *Empúries: Revista de Món Clàssic i Antiguitat Tardana* [Barcelona: Diputació de Barcelona], núm. 55 (2007), p. 185-198.
- CASAL, M. Teresa [et al.]. "Aproximación al estudio de la cerámica emiral del arrabal de Saqunda (Qurtuba, Córdoba)". *Arqueología y Territorio Medieval* [Jaén: Universidad de Jaén], vol. 12, núm. 2 (2005), p. 189-236.

- CASTANYER, Pere; TREMOLEDA, Joaquim. *La vil·la romana de Vilauba: Un exemple de l'ocupació i explotació romana del territori a la comarca del Pla de l'Estany*. Girona: Ajuntament de Banyoles; Museu d'Arqueologia de Catalunya; Ajuntament de Camós; Ajuntament de Porqueres; Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, 1999.
- CASTANYER, Pere [et al.]. "Les villae: la transformació del camp al nord-est català en els segles VI i VII a partir de l'exemple de Vilauba / Villa Alba (Pla de l'Estany)". *Estudis d'Història Agrària* [Barcelona: Universitat de Barcelona], núm. 27 (2015), p. 43-65: *Arqueologia i història agrària*.
- CODINA, Ferran [et al.]. "Evidències arqueològiques d'època medieval al nucli històric d'Ullastret". *Estudis del Baix Empordà* [Sant Feliu de Guíxols: Institut d'Estudis del Baix Empordà], núm. 25 (2006), p. 33-64.
- COLL, Joan Manel. "Els vidres d'època visigoda a Catalunya: primeres dades". A: *IV Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya*. (Tarragona, del 10 al 13 de juny de 2011). Vol. 1. Barcelona: Associació Catalana per a la Recerca en Arqueologia Medieval, 2011, p. 201-210.
- CRUSAFONT, Miquel. "La moneda barcelonina del segle X. Altres novetats comtals". *Acta Numismàtica* [Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, Societat Catalana d'Estudis Numismàtics], núm. 38 (2008), p. 91-121.
- FOLCH, Cristian. *Els territoris del nord-est de Catalunya durant l'alta edat mitjana (segles VI-XI dC): organització territorial i arqueologia del poblament* [tesi doctoral inèdita]. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona, 2012.
- FOLCH, Cristian; GIBERT, Jordi. "Als segles IX-XI: vil·les, vilars, esglésies i castells". A: ALCALDE, Gabriel; SAÑA, Maria (ed.). *Sis mil anys vivint a la vora dels aiguamolls de la Vall d'en Bas*. Besalú: Amics de Besalú i el seu Comtat, 2009, p. 109-127.
- FOLCH, Cristian; GIBERT, Jordi. "L'assentament rural de l'alta edat mitjana de l'Aubert (la Vall d'en Bas, la Garrotxa, segles VII-X)". A: *IV Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya* (Tarragona, del 10 al 13 de juny de 2011). Barcelona: Associació Catalana per a la Recerca en Arqueologia Medieval, 2011, p. 67-74.
- FOLCH, Cristian; GIBERT, Jordi. "L'assentament rural de l'Alta Edat Mitjana de l'Aubert (la Vall d'en Bas, la Garrotxa) (segles VI-X): les campanyes d'excavacions de 2010-2013". A: *V Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya* (Barcelona, 22-25 de maig de 2014). Vol. II. Barcelona: Associació Catalana per a la Recerca en Arqueologia Medieval, 2015, p. 615-622.
- FOLCH, Cristian; GIBERT, Jordi. "L'ús de datacions radiocarbòniques en jaciments altmedievals de Catalunya (segles V-XI dC): estat de la qüestió i noves perspectives de recerca". A: BARCELÓ, Juan A.; BOGDANOVIC, Igor; MORELL, Berta (ed.). *Iber-crono: Actas del Congreso de Cronometrías para la Historia de la Península Ibérica*. Barcelona: Universitat de Barcelona, Departamento de Prehistoria, Laboratorio de Arqueología Cuantitativa, 2016, p. 293-303.
- FOLCH, Cristian; GIBERT, Jordi; MARTÍ, Ramon. "Hábitat y sociedades rurales en Catalunya (siglos VI-XI): toponimia, documentación y arqueología". A: SÉNAC, Philippe (dir.). *Histoire et archéologie des sociétés de la vallée de l'Èbre (VIII-XV siècles) = Historia y arqueología de las sociedades del valle del Ebro (ss. VII-XI)*. Toulouse: Université de Toulouse 2 - Le Mirail, 2010, p. 125-155. (Collection Méridiennes. Série Études médiévales ibérique: Villa; 3)
- FOLCH, Cristian; GIBERT, Jordi; MARTÍ, Ramon. "Les explotacions rurals tardoantigues i altmedievals a la Catalunya vella: una síntesi arqueològica". *Estudis d'Història Agrària* [Barcelona: Universitat de Barcelona], núm. 27 (2015), p. 91-113: *Arqueologia i història agrària*.

- FRIGOLA, Josep; RONCERO, Albert. "El jaciment ibèric i medieval de Can Castells (Vidreres, la Selva)". A: GRAU, Joaquim; PRADOS, Antonio (ed.). *Desenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona* (Arbúcies - Museu Etnològic del Montseny - La Gabella, 28 i 29 de maig de 2010). Barcelona: Direcció General del Patrimoni Cultural, 2010, p. 125-128.
- FUERTES, Maribel; MONTALBÁN, Carme. "El Serradar, una necròpolis i un hàbitat de l'antiguitat tardana a Sant Pere Pescador". A: *Actes del congrés: El paisatge, element vertebrador de la identitat empordanesa*. Vol. I. Figueres: Institut d'Estudis Empordanesos, 2007, p. 291-299.
- GALLEGO, Abel. *Anàlisi arqueozoològica de les restes de fauna recuperades al jaciment de l'Aubert*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona, Departament de Prehistòria, Laboratori d'Arqueozoològia, 2017.
- GUTIÉRREZ, Sonia. "El reconocimiento arqueológico de la islamización. Una mirada desde al-Ándalus". A: BAQUEDANO, Enrique (ed.). *711. Arqueología e historia entre dos mundos*. Vol. I. Alcalá de Henares: Museo Arqueológico Regional, 2011, p. 191-212. (Zona Arqueològica; 15).
- JOLY, Didier. "Intervenció arqueològica al cementiri altmedieval i la casa ibèrica del carrer del forn, 33, de Peralada". A: GRAU, Joaquim; PRADOS, Antonio (ed.). *Desenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona* (Arbúcies - Museu Etnològic del Montseny - La Gabella, 28 i 29 de maig de 2010). Barcelona: Direcció General del Patrimoni Cultural, 2010, p. 341-343.
- LLINÀS, Joan. "La excavación de la carretera de San Martín de Ampurias (Gerona): Un ejemplo de la evolución de los contextos cerámicos durante la Antigüedad Tardía en el litoral catalán". *Archivo Español de Arqueología* [Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas], vol. 70, núm. 175-176 (1997), p. 149-169.
- LLINÀS, Joan [et al.]. *La Peralada ibèrica i medieval segons l'arqueologia. Les excavacions de 1989 a 1995*. Figueres: Institut d'Estudis Empordanesos, 1999. (Monografies Empordaneses; 4).
- MOIX, Elisenda. "Excavació arqueològica a la necròpolis del Palau de l'Abat (Vila-Sacra, Alt Empordà)". A: GRAU, Joaquim; PRADOS, Antonio (ed.). *Desenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona* (Arbúcies - Museu Etnològic del Montseny - La Gabella, 28 i 29 de maig de 2010). Barcelona: Direcció General del Patrimoni Cultural, 2010, p. 511-515.
- MORÍN, Jorge; LÓPEZ, Jorge; MARTÍNEZ, Artemio Manuel (ed.). *El tiempo de los bárbaros: Pervivencia y transformación en Galia e Hispania* (ss. v-vi d.C.). Madrid: Museo Arqueológico Regional, 2010. (Zona Arqueològica; 11).
- MUÑOZ, Vanessa. "L'assentament agrícola altmedieval del Pla del Serrador (les Franqueses del Vallès, Vallès Oriental)". A: *III Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya* (Sabadell, del 18 al 21 de maig de 2006). Vol. II. Barcelona: Associació Catalana per a la Recerca en Arqueologia Medieval, 2007, p. 535-546.
- NOLLA, Josep Maria; CASAS, Josep. "El material ceràmic del Puig de les muralles (Puig Rom, Roses)". *Arqueo Mediterrània* [Barcelona: Universitat de Barcelona, Departament d'Història i Arqueologia], núm. 2 (1997), p. 7-20: *Contextos ceràmics d'època romana tardana i de l'alta edat mitjana (segles IV-X)*.
- NOLLA, Josep Maria [et al.]. *La vil·la romana i el jaciment altmedieval de Sant Pere de Montfullà (Bescanó, el Gironès)*. Girona: Universitat de Girona, Publicacions del Laboratori d'Arqueologia, 2003. (Estudis Arqueològics; 5).
- NOLLA, Josep Maria [et al.]. *Del fòrum a la plaça de la catedral: Evolució historicourbanística del sector septentrional de la ciutat de Girona*. Girona: Ajuntament de Girona, 2008.

- PAGÈS, Joan. *Els senyorijs alodials en el vescomtat de Bas a la baixa edat mitjana*. Girona: Diputació de Girona, 1987. 3 v.
- PEYTREMANN, Edith. "The Archaeology of Early Medieval (6th-12th century) Rural Settlements in France". *Arqueologia de la Arquitectura* [Madrid: Editorial Consejo Superior de Investigaciones Científicas; Bilbao: Universitat del País Basc / Euskal Herriko Unibertsitatea], núm. 9 (2012), p. 213-230.
- PUIG, Anna M. "El jaciment de Rhode a la fi de l'antiguitat tardana. Els contextos del segle VII dC a la Ciutadella de Roses (Alt Empordà, Girona)". *Pyrenae* [Barcelona: Universitat de Barcelona, Departament de Prehistòria, Història Antiga i Arqueologia], núm. 29 (1998), p. 171-191.
- PUIG, Anna M. "L'urbanisme planificat alt-medieval a l'Empordà: els exemples de les viles de Roses i Castelló d'Empúries". A: *I Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya: 15 anys d'intervencions arqueològiques: Mancances i resultats* (Igualada, del 13 al 15 de novembre de 1998). Barcelona: Associació Catalana per a la Recerca en Arqueologia Medieval, 2000, p. 76-89.
- PUIG, Anna M. "Les campanyes del bienni 2010-2011 a la Ciutadella de Roses (Alt Empordà) i altres intervencions menors". A: PUIG, Anna M. (ed.). *Onzenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona* (Girona, 15 i 16 de juny de 2012). [S. l.: s. n.], 2012, p. 211-221.
- PUIGVERT, Xavier. *L'època medieval*. Girona: Diputació de Girona, 1996. (Quaderns d'Història d'Olot).
- QUIRÓS, Juan Antonio (dir.). *The Aarchaeology of Early Medieval Villages in Europe*. Bilbao: Universitat del País Basc / Euskal Herriko Unibertsitatea, Servei de Publicacions, 2009. (Documentos de Arqueología e Historia; 1).
- QUIRÓS, Juan Antonio (ed.). *El poblamiento rural de época visigoda en Hispania: Arqueología del campesinado en el interior peninsular*. Bilbao: Universitat del País Basc / Euskal Herriko Unibertsitatea, Servei de Publicacions, 2012. (Documentos de Arqueología Medieval; 5).
- ROIG, Jordi. "La intervenció arqueològica a l'antiga hostatgeria de la Salut de Sabadell: de la mansio Arragone a l'església medieval de Sant Iscle (segles X al XIII)". A: *III Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya* (Sabadell, del 18 al 21 de maig de 2006). Vol. II. Barcelona: Associació Catalana per a la Recerca en Arqueologia Medieval, 2007, p. 559-584.
- ROIG, Jordi. "Asentamientos rurales y poblados tardoantiguos y altomedievales en Catalunya (siglos VI-X)". A: QUIRÓS, Juan Antonio (ed.). *The Aarchaeology of Early Medieval Villages in Europe*. Bilbao: Universitat del País Basc / Euskal Herriko Unibertsitatea, Servei de Publicacions, 2009, p. 207-251. (Documentos de Arqueología e Historia; 1).
- ROIG, Jordi; COLL, Joan Manel. "Esquelets humans en sitges, pous i abocadors als assentaments rurals i vilatges de l'antiguitat tardana de Catalunya (segles V-VIII): Evidències arqueològiques de la presència d'esclaus i serfs". A: *IV Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya* (Tarragona, del 10 al 13 de juny de 2010). Vol. I. Barcelona: Associació Catalana per a la Recerca en Arqueologia Medieval, 2011a, p. 75-82.
- ROIG, Jordi; COLL, Joan Manel. "El registre ceràmic dels assentaments i vilatges de l'antiguitat tardana de la depressió litoral i prelitoral (segles VI-VIII): Caracterització de les produccions i estudi morfològic". A: *IV Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya* (Tarragona, del 10 al 13 de juny de 2010). Vol. I. Barcelona: Associació Catalana per a la Recerca en Arqueologia Medieval, p. 211-226.
- ROSILLO, Rafel. "Resultats de l'excavació arqueològica a la casa de la reina Sibil·la (Fortià, Alt Empordà)". A: PUIG, Anna M. (ed.). *Onzenes Jornades d'Arqueologia de les Comar-*

- ques de Girona (Girona, 15 i 16 de juny de 2012). [S. l.: s. n.], 2012, p. 409-416.
- ROSILLO, Rafel. (2012). "Resultats de l'excavació arqueològica a la casa de la reina Sibilla (Fortià, Alt Empordà)". A: *XI Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Girona, pp. 409-416.
- ROSILLO, Rafel; GARCÍA, Almudena. (2016). "La Casa de la reina Sibilla. Intervencions arqueològiques 2014-2016". A: FRIGOLA, Joan (ed.). *Tretzenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona* (Banyoles, 10 i 11 de juny de 2016). Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 2016, p. 277-281. (Publicacions d'Arqueologia i Paleontologia; 11).
- SAGRERA, Jordi. (2006a). "La recerca arqueològica a Besalú". *Tribuna d'Arqueologia* [Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura], núm. 2006 (2006a), p. 291-313. (Tribuna d'Arqueologia 2005-2006; 15).
- SAGRERA, Jordi. (2006b). "El poblament antic i medieval al voltant de Santa Maria de Besalú: les dades arqueològiques". A: BOTO, Gerard (ed.). *Relíquies i arquitectura monàstica a Besalú*. Besalú: Ajuntament de Besalú, 2006b, p. 105-150.
- SANAHUJA, Xavier. (2006). "La moneda de Barcelona al segle x, segons les troballes Espanya-1 i Espanya-2 (925)". *Acta Numismàtica* [Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, Societat Catalana d'Estudis Numismàtics], núm. 36 (2006), p. 79-113.
- SAÑA, Maria; NOVELLA, Violeta. (2010). *Anàlisi arqueozoològica de les restes de fauna recuperades al jaciment de l'Aubert*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona, Departament de Prehistòria, Laboratori d'Arqueozoologia, 2010.
- SOBREQUÉS, Santiago; RIERA, Sebastià; ROVIRA, Manuel. (2003). *Catalunya Carolíngia*. Vol. V: *Els comtats de Girona, Besalú, Empúries i Peralada*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2003.
- VIGIL-ESCALERA, Alfonso. (2007). "Granjas y aldeas altomedievales al norte de Toledo. Configuración espacial, socioeconómica y política de un territorio (450-900)". *Archivo Español de Arqueología* [Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas], vol. 80 (2007), p. 239-284.
- VIGUÉ, Jordi [dir.]. *Catalunya Romànica*. Vol. IV. *La Garrotxa*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1990.